

Persoonlijkheid en huwelijkswelagen; een literatuurstudie

door H. M. van der Ploeg, R. van Dijk en
R. V. Groenewold

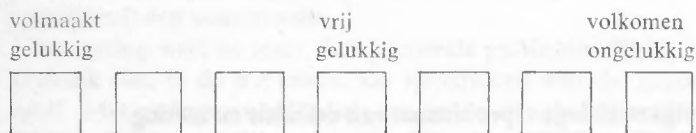
Huwelijkswelagen: problemen van definitie en meting

Hoe onderscheidt zich een geslaagd huwelijk van een minder geslaagd of mislukt huwelijk? Men kan op goede gronden van mislukking spreken wanneer het tot een scheiding komt. Duurzaamheid is een noodzakelijke, maar zeker niet een voldoende voorwaarde om van huwelijkssucces te spreken. Talrijke relaties zijn weinig bevredigend voor één of beide partners, zonder dat het tot echtscheiding komt. Behalve van de stabiliteit van de relatie moeten we ook een indruk krijgen van de mate van bevrediging of de *huwelijkssatisfactie*. Dit levert echter nogal wat beschrijvingsproblemen op. Ten eerste is satisfactie een subjectieve aangelegenheid: een bepaalde stand van zaken kan bij één persoon tot een grote mate van tevredenheid aanleiding geven, terwijl een vergelijkbare situatie door een ander slechts matig kan worden gewaardeerd. Los van verschillen in waardering zullen ook verschillende personen met een uiteenlopende mate van oprechtheid antwoorden op vragen naar de kwaliteit van hun huwelijk. Vaak zullen mensen zich laten leiden door de behoefte een zo goed mogelijke indruk te maken. Dit blijkt onder meer uit antwoorden op de schriftelijk voorgelegde vraag: 'Hoe gelukkig is uw huwelijk?'. Wanneer men deze vraag voorlegt aan een reeks gehuwde personen met een aantal antwoordmogelijkheden variërend van 'volmaakt gelukkig' tot 'volkomen ongelukkig' (zie figuur 1) dan blijkt steeds dat de grote meerderheid van de echtparen duidelijk links van het midden scoort. Het 'gemiddeld huwelijk' wordt dus als meer dan 'gemiddeld gelukkig' beleefd of beschreven.

Met name in onderzoek van oudere datum is het bij vragenlijsten met betrekking tot huwelijkssatisfactie voor de invuller goed mogelijk om te voorzien welke antwoorden als gunstig en welke als ongunstig zullen worden gescoord. Bij de in de Verenigde Staten veel gebruikte vragenlijst van Locke en Wallace uit 1959, zijn de gunstig geachte antwoordpatronen niet alleen doorzichtig, maar ze doen thans ook wat onwezenlijk naïef aan. Het ideale huwelijk wordt

Figuur 1:

Wilt u op de schaal, die hieronder staat het vakje eens aankruisen dat, alles bijeengenomen, het best aangeeft in welke mate u uw huwelijk gelukkig vindt? Het middelste vakje 'vrij gelukkig' geeft aan hoe gelukkig de meeste mensen hun huwelijk vinden. Het meest linkse vakje geeft het gevoel van de weinigen aan die hun huwelijk volmaakt gelukkig vinden. Het meest rechtse vakje geeft het gevoel aan van de weinigen die hun huwelijk volkomen ongelukkig vinden. U kunt ook een van de tussenliggende vakjes aankruisen.

volgens deze auteurs kennelijk gevormd door een paar dat het altijd eens is, alles samen doet en nooit heeft getwijfeld aan de beslissing om voor altijd met elkaar door het leven te gaan. Deze doorzichtigheid en extreme conventionaliteit dragen zeker niet bij tot de geldigheid van de resultaten die aldus worden verkregen.

De laatste jaren zijn een aantal meer subtiele en indirecte meetmethoden ontwikkeld. Bijvoorbeeld kan men trachten een indruk te krijgen over de kwaliteit van de relatie tussen echtgenoten door hen direct de vraag voor te leggen of zij goed met elkaar kunnen praten. Hun antwoord kan dan als maat voor de 'communicatie' gebruikt worden. Een alternatief, in Nederland door G. A. Kooy (1969) ingevoerd, bestaat eruit dat men aan beide partners een aantal uitspraken voorlegt over onderwerpen zoals de besteding van geld, vakantie, uitgaan, vrije tijdsbesteding, seksualiteit, relatie met familie, schoonfamilie en vrienden en kennissen, met het verzoek de eigen mening daarover te geven en tevens te voorspellen wat de partner zal antwoorden. De mate waarin beiden kunnen voorspellen hoe hun partner zal antwoorden, kan dan als een indirecte, maar nauwelijks te vervalsen indicator voor communicatie gebruikt worden.

Een verdere ontwikkeling op het gebied van registratie-methoden over huwelijksinteractie bestaat eruit dat men paren geen vragenlijsten meer voorlegt, maar hen verzoekt om de frequentie van het voorkomen van bepaalde gedragingen (bijvoorbeeld enerzijds een vriendelijke of waarderende opmerking of anderzijds kritiek en verwijten) gedurende een zekere periode te tellen. Hiermee verkrijgt men een betere indruk van de feitelijke frequentie van relevante gedragingen, hetgeen nauwkeuriger is dan de gebruikelijke antwoordmogelijkheden zoals 'zeer vaak' of 'zeer zelden'. Maar men is nog steeds afhankelijk van hetgeen personen over zichzelf rapporteren. Dit is niet meer het geval wanneer men film of video-opnamen van een gesprek maakt en deze door beoordelaars laat observeren met betrekking tot bepaalde kwaliteiten, zoals het aantal positieve of negatieve opmerkingen dat beiden uitwisselen, bepaalde gebaren, bepaalde gelaatsuitdrukkingen en dergelijke. Met

deze methode zijn een aantal bezwaren tegen de vragenlijstmethode ondervangen, maar er rijzen nu andere problemen, zoals de betrouwbaarheid van de beoordeling door de observatoren. Verder zijn een aantal van deze recente methoden uiterst omslachtig en arbeidsintensief, zodat het nooit mogelijk zal zijn ze op grote schaal te gebruiken, hetgeen met vragenlijsten juist wel mogelijk is. Kortom, elke meetmethode heeft specifieke voordelen en gebreken. Men zal de betrouwbaarheid van onderzoekresultaten het best bevorderen door een combinatie te gebruiken van verschillende methoden. Onderzoek met de meer geavanceerde meetmethoden blijkt naast een aantal nieuwe gegevens ook eensluidende resultaten op te leveren in vergelijking met de oudere meetinstrumenten. Al het vroegere onderzoek hoeft dus niet als 'waardeloos' over boord gezet te worden.

Een ander probleem is dat veel van het hierna te bespreken onderzoek werd verricht in de Verenigde Staten, en dus niet zonder meer geldig zal zijn voor de Nederlandse samenleving. Lang niet alle onderzoek is in Nederland of West-Europa gerepliceerd en enige voorzichtigheid bij het generaliseren van de conclusies is wel geboden.

Factoren die bijdragen tot de huwelijkssatisfactie

Huwelijkssatisfactie wordt in recent onderzoek opgevat als de resultante van twee, van elkaar onafhankelijke kenmerken, namelijk de *bevrediging* en de *spanning* die een huwelijk met zich meebrengt. Bevrediging is positief gerelateerd aan huwelijkssatisfactie en spanning negatief. Het zal duidelijk zijn dat de mate waarin een huwelijk bevrediging en spanning oplevert kan verschillen van echtpaar tot echtpaar. Wat de spanning betreft blijkt het overigens niet zozeer te gaan om het aantal conflicten dat optreedt in de huwelijksrelatie, maar meer om het feit of ze al dan niet worden opgelost. Spanning treedt voornamelijk op wanneer men niet goed met de onderlinge conflicten overweg kan, bijvoorbeeld doordat ze niet worden uitgesproken en dan onder de oppervlakte blijven meespelen.

In de omgang tussen man en vrouw kan men *instrumentele* en *aflectieve* rollen onderscheiden. De eerste omvatten de gedragingen die nodig zijn om het huwelijk als sociaal-economisch systeem in stand te houden. Hieronder vallen taakverdelingen met betrekking tot werk, financiën, huishouden, opvoeding van de kinderen. Door affectieve rolgedragingen wordt de interpersoonlijke aantrekking tussen de echtelieden onderhouden, bijvoorbeeld door het uitwisselen van begrip, waardering, genegenheid, warmte en aandacht en via de seksuele relatie. Deze instrumentele en affectieve rolverdeling is binnen het huwelijk niet gelijk voor de man en de vrouw en lijkt vooral de laatste jaren in beweging te zijn.

De Heer en Mevrouw A, respectievelijk 30 en 28 jaar, zijn 6 jaar gehuwd. Zij hebben twee kinderen, de derde is op komst. Tijdens de maanden van de zwangerschap zijn er nogal wat spanningen in

hun huwelijk. Meneer werkt veel over en heeft weinig zin in uitgaan; hij voert aan dat dit vanwege de financiën nodig is. Mevrouw is hierover niet tevreden. Zij vindt uit eten gaan en naar de film gaan erg gezellig en is graag bereid wat zuiniger met het budget om te springen als dat nodig zou zijn. Wat haar nog het meeste dwars zit is dat haar man 's avonds erg vaak weg is, en als hij thuis is, heeft hij nauwelijks aandacht voor haar. Dit conflict kan worden opgevat als een discrepantie tussen de verwachtingen van Mevrouw over het affectieve rolgedrag van haar man en zijn werkelijke gedrag op instrumenteel en affectief gebied. Door zijn vele overwerk (instrumenteel gedrag) is hij uitstekend in staat om het gezin in sociaal-economisch opzicht te verzorgen. Mevrouw maakt er echter bezwaar tegen dat dit ten koste gaat van de tijd die ze binnen hun relatie aan elkaar besteden en voelt zich tekort gedaan in aandacht en genegenheid (affectief gedrag). Haar verwijten klinken hem als zeer ondankbaar in de oren.

Conflicten over dit thema komen veelvuldig voor, met de in het voorbeeld genoemde standpunten van respectievelijk man en vrouw. Ze zijn niet op te lossen door verhelderende gesprekken, maar nemen pas af als de man bereid is ook in werkelijkheid meer tijd aan zijn partner te besteden.

Door een aantal auteurs wordt gewerkt met de concepten als 'traditioneel huwelijk' en 'modern huwelijk'. In het eerste type vallen de meer instrumentele rollen aan de man toe, en de meer affectieve rollen worden door de vrouw uitgevoerd. De man werkt buitenshuis en zorgt voor een inkomen, de vrouw richt zich op het huishouden, de opvoeding van de kinderen en onderhoudt de contacten met de familie. In het moderne huwelijk zouden instrumentele en affectieve rollen minder scherp over de seksen verdeeld zijn.

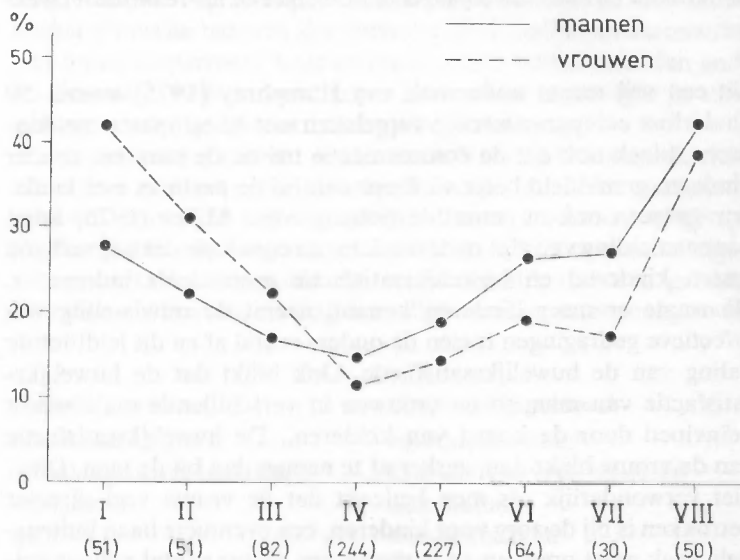
De vrouw werkt hier vaak ook buitenshuis en de opvoeding van de kinderen, het huishouden en de contacten met familieleden worden gedeelde taken. In de zestiger jaren was nog vaak sprake van het eerste huwelijkstype. In de zeventiger jaren komt het tweede huwelijkstype steeds meer voor, zij het dat deze ontwikkeling zich op verschillende plaatsen in een verschillend tempo voltrekt (zie Douma, 1975). Er is ook sprake van een verschil in soort huwelijk naar gelang er verschil in sociale klasse bestaat. Het moderne huwelijk zou meer voorkomen in de hogere dan in de lagere sociale klasse. Men kan vermoeden dat eerst aan de instrumentele (basis) behoeften voldaan moet zijn, alvorens de psychologische en emotionele aspecten uitgebreid aan bod kunnen komen.

In het merendeel van het onderzoek dat is verricht over huwelijks-satisfactie wordt dit onderscheid tussen traditioneel en modern huwelijk (nog) niet gebruikt. Men mag wel aannemen dat de meeste resultaten uit de vijftiger en zestiger jaren op het traditionele huwelijk betrekking hebben.

Een ander belangrijk gegeven is dat de huwelijks-satisfactie niet constant blijkt te zijn over de hele huwelijksduur of het verloop van de gezinscyclus. Dit laatste is een concept dat vaak wordt ge-

bruikt om de verschillende stadia die een gezin in de tijd doorloopt onder te brengen. Meestal wordt de leeftijd van het oudste kind aangehouden om te bepalen in welk stadium een gezin zich bevindt (zie figuur 2). De meeste onderzoekers vinden een U-vormig ver-

Figuur 2 (Rollins & Feldman, 1970): Deze grafiek geeft op basis van de antwoorden van 1598 gehuwde personen voor elk stadium van de gezinscyclus aan, welk percentage mannen (—) respectievelijk vrouwen (---) hun huwelijk als 'altijd goed' kwalificeert (stadium I: 0-5 jaar gehuwd, zonder kinderen; stadium II: het oudste kind is jonger dan 2½ jaar; stadium III: het oudste kind is tussen de 2½ en 6 jaar oud; stadium IV: het oudste kind is tussen 6 en 13 jaar oud; stadium V: het oudste kind is tussen 13 en 20 jaar oud; stadium VI: de periode tussen het uit huis gaan van het eerste kind tot het uit huis gaan van het laatste kind; stadium VII: de periode tussen het uit huis gaan van het laatste kind en de pensionering van de vader; stadium VIII: de periode tussen de pensionering van de vader en de dood van één der echtgenoten).

loop. Dat wil zeggen dat in de jaren voor de komst van kinderen echtparen doorgaans een hogere huwelijkssatisfactie rapporteren dan in de periode die duurt van de geboorte van het eerste kind totdat het jongste kind uit huis gaat. Na het vertrek van de kinderen neemt de huwelijkssatisfactie weer duidelijk toe. Het is opvallend dat, in tegenstelling tot de wijdverspreide opvattingen over een 'kinderzegen', de aanwezigheid van opgroeiende kinderen in een gezin een negatieve invloed heeft op de huwelijkssatisfactie van de ouders.

Mevrouw K, 29 jaar gehuwd, en evenals haar man 54 jaar oud, komt herhaaldelijk bij de huisarts met hoofdpijn. Het blijkt na een aantal consulten dat ook het huwelijk van de Heer en Mevrouw K de laatste tijd niet al te goed is. Meneer is thuis kortaf en geïrr-

teerd, Mevrouw houdt vanwege haar hoofdpijn vaak het bed. Mevrouw vertelt dat de klachten veel erger geworden zijn toen de jongste van hun 2 kinderen het huis uit ging.

Sindsdien heeft ze geen duidelijk doel meer in haar leven. Het verzorgen en grootbrengen van de kinderen kostte haar al steeds minder tijd, maar is nu helemaal opgehouden een dagtaak te zijn. Meneer K heeft zijn eigen bezigheden en hobby's en ze ontdekt nu dat ze uit elkaar gegroeid zijn.

In een meer intensieve begeleiding wordt aan het echtpaar een aantal gezamenlijke activiteiten voorgesteld. Tevens worden suggesties gedaan voor een nieuwe dagindeling voor Mevrouw K. Benadrukt wordt dat door het vertrek van de kinderen uit huis, beiden een nieuw gezinsstadium zijn ingetreden en dat ze overeenkomstige activiteiten en plannen moeten ontwikkelen. Het samen uitgaan, kennissen ontvangen en thuis dingen doen werd door beiden met volle tevredenheid aangepakt. De hoofdpijnen verdwenen langzamerhand en hun huwelijksgeluk nam, na een korte impasse, weer toe.

Uit een vrij recent onderzoek van Humphrey (1975) waarin 50 kinderloze echtparen werden vergeleken met 40 echtparen met kinderen, bleek ook dat de communicatie tussen de partners zonder kinderen gemiddeld beter verloopt dan bij de partners met kinderen, hetgeen ook in eenzelfde richting wijst. Miller (1976) komt naar aanleiding van zijn onderzoek tot de conclusie dat het verband tussen kindertal en huwelijkssatisfactie grotendeels indirect is. Naarmate er meer kinderen komen, neemt de uitwisseling van affectieve gedragingen tussen de ouders veelal af en dit leidt tot de daling van de huwelijkssatisfactie. Ook blijkt dat de huwelijkssatisfactie van mannen en vrouwen in verschillende mate wordt beïnvloed door de komst van kinderen. De huwelijkssatisfactie van de vrouw blijkt dan sterker af te nemen dan bij de man. Dit is niet verwonderlijk als men bedenkt dat de vrouw veel directer betrokken is bij de zorg voor kinderen, een eventuele baan buitenshuis vaak moet opgeven en derhalve een groter aantal nieuwe rollen moet gaan vervullen, waardoor de veranderingen in haar leven meer ingrijpend zijn. De man daarentegen moet zijn activiteiten in veel mindere mate aanpassen en houdt in zijn werk een uitwijkmogelijkheid voor de problemen die inherent zijn aan het gezinsleven. Onder andere om deze redenen bestaat er veel kritiek op het traditionele huwelijkstype. Dat deze kritiek om verschillende redenen gerechtvaardigd lijkt, komt nog nader aan de orde.

Persoonlijkheidsfactoren en huwelijkssatisfactie

Een aantal van de moeilijkheden, die werden gesignaleerd bij het onderzoek over huwelijkssatisfactie, speelt ook bij het onderzoek met betrekking tot persoonlijkheidsfactoren een rol, met name wanneer men gebruik maakt van schriftelijke vragenlijsten. Het is soms mogelijk dat de geënqueteerde voorziet welke antwoorden

hem in een gunstig daglicht zullen plaatsen en dat daar rekening mee wordt gehouden bij het invullen van de vragenlijst. Het is eveneens mogelijk dat het individu de behoefte voelt om zijn toestand zo somber mogelijk af te schilderen en sterk een indruk van hulpbehoefendheid wil vestigen. Een vertekening in deze richting mag men vooral verwachten als men echtparen met elkaar vergelijkt die enerzijds zich voor behandeling van huwelijksmoeilikheden hebben aangemeld en anderzijds op vrijwillige basis de tests beantwoorden na hiertoe volgens het toeval te zijn uitgekozen. Het is dan denkbaar dat de werkelijk aanwezige verschillen worden aangedikt vanwege de uiteenlopende motivering van beide groepen om aan het onderzoek deel te nemen.

Een tweede, nog wezenlijker probleem, betreft de definitie van het begrip persoonlijkheid. Er zijn verschillende persoonlijkheidstheorieën (b.v. de psycho-analytische, sociaal-psychologische, Rogeriaanse en behavioristische persoonlijkheidstheorieën) en de inhoud van het begrip is per theorie niet eensluidend. Om onderzoekstechnische redenen zijn sommige persoonlijkheidskenmerken van huwelijkspartners beter en reeds langer onderzocht dan andere. Sommige wellicht belangrijke kenmerken lenen zich jammergenoeg minder goed voor beschrijving en meting.

Als samenvatting van het eerder in de Verenigde Staten verrichte onderzoek naar het verband tussen huwelijkssatisfactie en persoonlijkheidskenmerken van de huwelijkspartners noemen Burgess en Wallin (door ons overgenomen uit Tharp, 1963) een aantal eigenschappen van echtgenoten die respectievelijk met een gelukkig huwelijk en een ongelukkig huwelijk zouden samenhangen (zie tabel).

Gelukkig gehuwd

emotioneel stabiel
attent tegenover anderen
meegaand
gezellig
zelfverzekerd
emotioneel afhankelijk

Ongelukkig gehuwd

emotioneel labiel
kritisch tegenover anderen
dominerend
teruggetrokken
tekort aan zelfvertrouwen
emotioneel zelfstandig

Van deze kenmerken, welke overigens de indruk wekken uit polariteiten te bestaan, doch niet als zodanig mogen worden opgevat, is sindsdien vooral de samenhang tussen emotionele labiliteit of psychoneuroticisme en een ongunstige huwelijkssatisfactie herhaaldelijk onderzocht en aangetoond.

De Heer en Mevrouw V, respectievelijk 40 en 32 jaar, geen kinderen, zijn 8 jaar getrouwd. Hun huwelijksrelatie is niet altijd even succesvol geweest. Perioden van grote saamhorigheid en genegenheid worden afgewisseld met perioden van spanningen, ruzies en onderlinge verwijdering. Meneer meldt zich via zijn huisarts bij een therapeut voor bespreking van deze problemen. Na een paar gesprekken wordt ook zijn vrouw bij de begeleiding betrokken.

Meneer blijkt een zeer extraverte, dominerende persoon, hij heeft veel behoefte aan gezelschap en praat graag. In het bedrijfsleven is hij gewend snel beslissingen te nemen, meestal denkt hij niet lang na voordat hij tot een mening komt. Deze doortastende houding is voor zijn vrouw een grote bron van ergernis. Zij is meer bedachtzaam, introvert, en voelt zich beter thuis bij vertrouwde vrienden dan in grotere gezelschappen. Voor ze tot een beslissing komt, wil ze haar tijd nemen. In gezelschap komt zij nauwelijks aan het woord omdat haar man de boventoon voert. Hij heeft altijd zijn mening klaar en laat zijn vrouw niet goed tot haar recht komen.

In de begeleiding worden deze verschillen in persoonlijkheid van man en vrouw nader besproken. Er worden bepaalde afspraken gemaakt zodat het gedrag van man en vrouw meer op elkaar is afgestemd. Meneer V zal trachten zijn gedrag dusdanig te veranderen dat hij thuis en in gezelschap zijn vrouw meer aan het woord laat. Hij zal haar het recht laten om niet meteen een mening te hebben. Mevrouw zal zich in gezelschap niet meer bij voorbaat in stilte hullen en zal trachten wat meer aan bod te komen. Zonder dat hun persoonlijkheidsstructuur is veranderd, biedt hun huwelijk door deze gedragsveranderingen beiden aanzienlijk meer voldoening.

Onder neuroticisme kan men verstaan het gemeenschappelijke persoonlijkheidskenmerk, dat bepalend is voor de waarschijnlijkheid dat een individu een zodanig gedrag zal vertonen dat hij onder psychiatrische behandeling komt, dat hij met de justitie in aanraking komt, dat hij de psychiatrische diagnose neurose verkrijgt, dat hij blijk geeft zich subjectief ongelukkig en insufficiënt te voelen, dat hij blijk geeft van objectieve symptomen die op neurose wijzen en/of dat hij faalt in de verwerkelijking van zijn eigen mogelijkheden (Wilde, 1963).

Een 'neuroticus' of een emotioneel-labiel persoon heeft doorgaans weinig eigenwaarde, is ongelukkig, is angstig, piekert veel, gedraagt zich minder zelfstandig, voelt zich zwaarmoedig en depressief en heeft gevoelens van schuld (Eysenck en Wilson, 1976). Hij wordt gekenmerkt door het voorkomen van angst en depressies; slaapt slechte en lijdt dikwijls aan psychosomatische ziektes, na een emotioneel-opwindende gebeurtenis is het voor hem zeer moeilijk weer tot rust te komen, zijn sterke emotionele reacties maken hem minder aangepast, hij is rusteloos en lichtgeraakt, piekert veel en maakt zich zorgen over allerlei afschuwelijke dingen die zouden kunnen gebeuren (Van Kampen, 1976).

Ook bij een ruime steekproef van Nederlandse echtparen vond Kooy (1969) dat een sterke positieve correlatie bestond tussen de door hem gebruikte criteria van huwelijkswelslagen en het ontbreken van klachten die zouden wijzen op emotionele labiliteit. Uit een recent onderzoek door ons verricht (Van Dijck en Van der Ploeg, z.j.) blijkt dat echtparen die wegens huwelijksmoeilijkheden behandeling zoeken als groep hogere scores voor neuroticisme behalen dan de gemiddelde bevolking. Tevens bleek dat personen

die in poliklinische behandeling komen wegens klachten op psychiatrisch gebied een minder gunstige huwelijkssatisfactie rapporteren dan een steekproef van 'gezonde' echtparen uit een huisartsenpraktijk. Terwijl voor de andere door Burgess en Wallin genoemde kenmerken sindsdien geen verdere bevestiging werd verkregen, komt emotionele stabiliteit dus ook in Nederlands onderzoek naar voren als een sterk met huwelijkssatisfactie verbonden persoonlijkheidsfactor.

In een overzichtsartikel over psychopathologie bij echtparen concludeert Crago (1972) dat wanneer psychiatrische problemen bij gehuwden voorkomen, veelal beide partners enige mate van psychopathologie vertonen. Dit blijkt met een grote mate van overeenstemming uit diverse onderzoeken met verschillende invalshoeken: Partners van personen die hoge scores behalen voor neuroticisme en die in ambulante of klinische psychiatrische behandeling zijn, behalen vaker dan op grond van toeval is te verwachten, eveneens hogere scores voor neuroticisme of worden ambulant of klinisch behandeld voor psychiatrische klachten.

Partnerkeuze

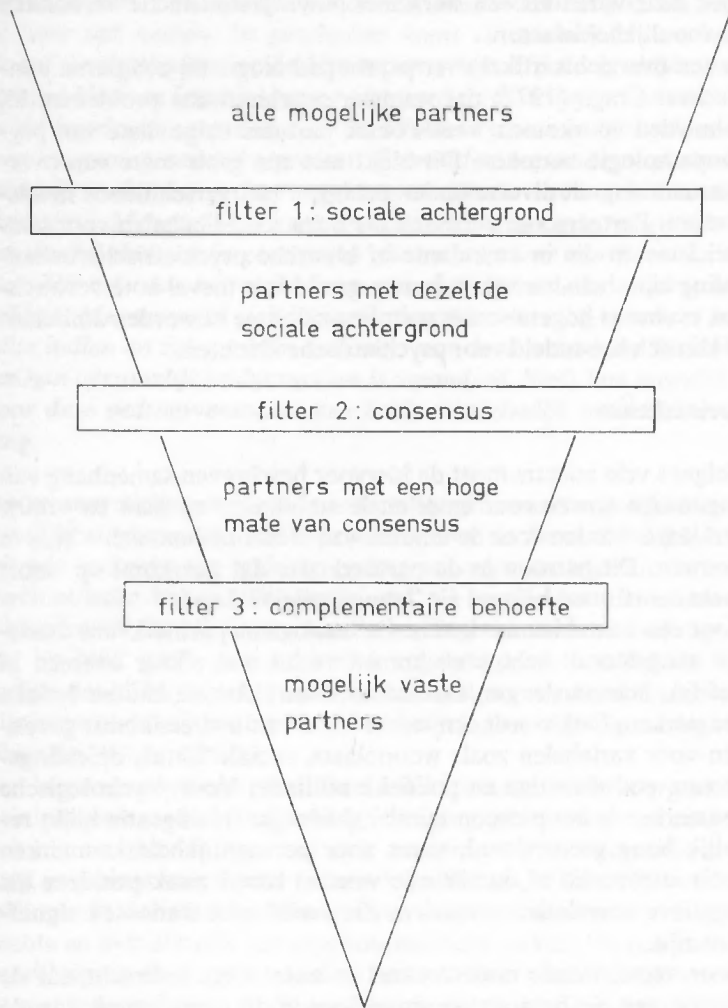
Volgens vele auteurs moet de hiervoor beschreven samenhang van ongunstige scores voor emotionele stabiliteit van man en vrouw verklaard worden door de tendens van 'neurotici' om met elkaar te trouwen. Dit patroon in de partnerkeuze dat neerkomt op 'soort zoekt soort' staat bekend als '*homogamie*'.

Voor een aantal kenmerken is een homogame partnerkeuze duidelijk aangetoond: echtparen komen veelal met elkaar overeen in leeftijd, lichaamslengte, huidskleur, haarkleur en andere fysieke kenmerken. Ook wordt een sterke mate van overeenkomst gevonden voor variabelen zoals woonplaats, sociale status, opleidingsniveau, godsdienstige en politieke affiliatie. Voor psychologische kenmerken is het patroon minder duidelijk. Intelligentie blijkt redelijk hoog gecorreleerd, maar voor persoonlijkheidskenmerken zoals introversie of dominantie worden zowel zwak positieve als negatieve correlaties gevonden, die veelal niet statistisch significant zijn.

Door verschillende onderzoekers is naar voren gebracht dat de theorie van de homogamie onvoldoende de complexiteit van de partnerkeuze weergeeft. Volgens Winch (1958) is er behalve van homogamie voor bepaalde kenmerken ook sprake van *heterogamie* of een *complementaire* partnerkeuze met betrekking tot een aantal psychologische behoeften. Zo zouden dominerende personen bij voorkeur een relatie aangaan met meer submissieve partners en mensen met een sterke neiging tot beschermen en verzorgend gedrag zouden zich aangetrokken voelen tot partners die deze activiteiten zelf slechts in geringe mate ontplooiën. Deze hypothesen zijn in overeenstemming met de opvattingen die in psychoanalytische literatuur worden aangetroffen. Op grond van een empirisch onderzoek naar de ontwikkeling van vriendschappen tot verlovings-

gen ontwierpen Kerckhoff en Davis (1962) een theoretisch model waarin zowel homogamie als heterogamie een plaats krijgen. Zij stellen een hiërarchie voor van in de tijd opeenvolgende werkzame 'filters' (zie figuur 3).

Figuur 3: Theoretisch model voor partnerkeuze (naar Vandenberg, 1972).

In eerste instantie zou het aanknopen en voortzetten van een relatie bepaald worden door homogamie met betrekking tot sociale status en aanverwante factoren; in een tweede stadium door homogamie met betrekking tot waarde-oordelen en tenslotte door complementariteit op het gebied van psychologische behoeften. Het door hen uitgevoerde longitudinale onderzoek over de werkelijke evolutie van relaties vormt een van de weinige uitzonderingen op de veelal gebruikte methoden van dwarsdoorsneden. In vele onderzoeken worden ongetrouwde of pasgetrouwde paren met andere langdurig

getrouwde echtparen vergeleken, in de hoop op deze manier iets te kunnen zeggen over partnerkeuze. Het spreekt vanzelf dat gegevens die op deze manier verkregen worden ook met leeftijdsverschillen en daarmee verbonden culturele verschillen kunnen samenhangen.

De vraag rijst of partnerkeuze op dezelfde manier geschiedt bij sterk labiele personen als voor individuen in het algemeen. Volgens het principe van de homogamie zouden neurotici tot elkaar aangetrokken worden. Een alternatieve verklaring is dat neurotici met elkaar een relatie aangaan bij gebrek aan meer 'aantrekkelijke' partners.

Murstein (1973) voorspelde in overeenstemming met deze laatste opvatting dat niet-neurotische (ongehuwde) paren een sterke mate van overeenkomst zouden rapporteren tussen hun huidige partner en de 'ideale partner', terwijl bij neurotische (ongehuwde) paren deze overeenkomst tussen ideale partner en werkelijke partner minder sterk zou zijn. Dit verschil in waardering werd noch voor mannen, noch voor vrouwen gevonden.

Er zijn wel aanwijzingen dat huwelijken die 'stabiel' zijn meer homogam zijn samengesteld dan huwelijken die op echtscheiding uitlopen of waarvan de partners behandeling zoeken vanwege relatieproblemen. Het aantal (zwak) positieve correlaties tussen persoonlijkheidsfactoren van man en vrouw dat gevonden wordt bij de eerste groep is doorgaans groter. Bij de instabiele huwelijken worden veelal minder correlaties tussen man en vrouw kenmerken gevonden. Een duidelijk patroon van specifieke persoonlijkheidskenmerken dat bij de ene of de andere huwelijkscategorie hoort, ontbreekt echter.

Interactie

Een andere verklaring voor de bevinding dat psychopathologie bij partners van psychiatrische patiënten vaker voorkomt dan op grond van toeval is te verwachten, kunnen we zoeken in de *interactie*. Het is denkbaar dat een proces van wederzijdse beïnvloeding bij echtparen ertoe leidt dat een relatief stabiele partner bij de omgang met een minder stabiele partner geleidelijk ook neurotische problematiek gaat vertonen.

Het is echter even goed denkbaar dat een meer neurotische partner stabiliteit zou winnen door het samenleven met een weinig neurotische levensgezel.

Een derde mogelijkheid is dat een rolverdeling ontstaat binnen het huwelijk waarbij de een de 'gezonde' en de ander de 'zieke' is en blijft. Tenslotte kan elk van beiden bij toerbeurt de rol van 'zieke' en 'verzorger' op zich nemen. Men krijgt dan een zogenaamd 'weerhuisje': als de een afknapt, knapt de ander op en vice versa.

Kwantitatief onderzoek is vrijwel uitsluitend verricht naar de eerste hypothese, namelijk dat de meest neurotische partner een eenzijdige ongunstige invloed zou uitoefenen op de minder neurotische

partner. Deze variant van de interactiehypothese wordt ook de 'besmettingstheorie' genoemd. Een overtuigend argument voor deze hypothese zou geleverd zijn als zou blijken dat neurotische personen en hun partner met elkaar overeenkomen op het kenmerk neuroticisme en op aanwezigheid van psychische problemen en dat deze correlatie toeneemt met de huwelijksduur (of de klachtenduur). Dit blijkt echter niet duidelijk het geval te zijn. Uit ons (eerder geciteerde en ander, Van Dijk en Van der Ploeg, 1976 a en b) eigen onderzoek blijkt dat een huwelijk met een neurotische partner voor mannen en voor vrouwen niet op dezelfde manier inwerkt. Wij vonden dat mannen van als poliklinische psychiatrische patiënt aangemelde vrouwen niet significant hoger scores voor labiliteit dan gemiddeld. Vrouwelijke partners van mannelijke patiënten daarentegen vertonen wel een tendens tot hogere scores.

Sekseverschillen en huwelijk

Men kan zich afvragen of deze verschillen in scores voor emotionele stabiliteit tussen mannelijke en vrouwelijke partners van psychiatrische patiënten samenhangen met de sekse of met het huwelijk. Met andere woorden: is de vrouw van nature meer kwetsbaar in emotioneel opzicht of is het huwelijk met een psychiatrische patiënt voor de vrouw een relatief zwaardere belasting dan voor de man. Uit epidemiologisch onderzoek naar het vóórkomen van psychiatrische stoornissen bij gehuwden en ongehuwden (Gove, 1972) blijken duidelijke argumenten voor de laatste veronderstelling: alles wijst erop dat wat betreft emotionele stabiliteit het huwelijk voor vrouwen een minder voordelige aangelegenheid is dan voor mannen. Gehuwde vrouwen worden vaker psychiatrisch opgenomen of behandeld dan gehuwde mannen. Bij alleenstaanden echter (ongehuwd, gescheiden, of weduwnaar/weduwe) zijn er weinig verschillen en dan nog meestal ten nadele van de man. Dit maakt het waarschijnlijk dat deze sterke tendens bij gehuwde vrouwen om psychiatrische klachten te vertonen, vaker aan het huwelijk te wijten is en minder aan het vrouw-zijn. Behalve uit epidemiologische gegevens blijkt het ongelijke aandeel dat beiden in de huwelijksrelatie hebben ook duidelijk uit onderzoek vanaf 1950 naar de roluitvoering binnen het huwelijk (zie Hicks en Platt, 1970). Enerzijds zijn er aanwijzingen dat de vrouw meer dan de man emotionele klachten gaat ontwikkelen wanneer huwelijksproblemen zich voordoen. Het welslagen van het huwelijk zou dus van meer betekenis zijn voor de vrouw, hetgeen te begrijpen is uit het reeds eerder genoemde feit dat de man onder andere in zijn werk meer compensatie kan vinden. Anderzijds lijkt de door het echtpaar gerapporteerde huwelijkssatisfactie vooral samen te gaan met het feit of de *man* en niet de vrouw door beide partners gunstig beoordeeld wordt, en met name in zijn rolgedrag overeenkomt met stereotype, culturele opvattingen over de mannelijke rol. Hoewel de vrouw dus in emotioneel opzicht sterker van het huwelijk af-

hankelijk blijkt, hangt het toch voornamelijk van de activiteiten van de man af of het huwelijk als geslaagd wordt beleefd of niet!

Slot

Huwelijkswelagen is niet alleen een complex en moeilijk meetbaar concept, het verwijst bovendien naar maatschappelijke normen over de relatie tussen mannen en vrouwen. In deze normen zijn de laatste jaren duidelijke verschuivingen te constateren. In het zogenaamde traditionele huwelijk staat de man en zijn succes bij zijn instrumentele roluitvoering centraal. In het moderne huwelijk zou er meer sprake zijn van gelijkwaardigheid in de rolverdeling. Van de persoonlijkheidsfactoren waar onderzoek naar verricht is, vertoont emotionele labiliteit of neuroticisme een sterk negatief verband met huwelijkssatisfactie.

Gehuwde vrouwen hebben, blijkens hun verhoogde kans om in psychiatrische behandeling te komen, kennelijk meer moeite met de rolverdeling binnen het traditionele huwelijk. Er is voor zover ons bekend nog geen vergelijkend onderzoek verricht over de geestelijke gezondheid bij mannen en vrouwen in traditionele versus moderne huwelijkstypen. De vraag of een verandering in de conventionele opvattingen over het huwelijk en de uitwerking daarvan in het huwelijk ook gepaard zou gaan met een verandering in de geestelijke gezondheid van huwelijkspartners is ongetwijfeld een belangrijk terrein voor maatschappelijk relevant onderzoek.

Literatuur

- Crago, M. A., (1972) Psychopathology in married couples. *Psychol. Bull.* 77, 114-128.
- Dijck, R. van, en H. M. van der Ploeg, (z.j.) *Neurotic patients and their partners: personality and material factors*. Ter perse.
- Dijck, R. van, en H. M. van der Ploeg, (1976, a) Patiënten en hun partners: psychologisch onderzoek bij echtparen op een psychiatrische polikliniek. Deel I: De besmettingstheorie. *T. Psychiatr.* 18, 291-312.
- Dijck, R. van, en H. M. van der Ploeg, (1976, b) Patiënten en hun partners: psychologisch onderzoek bij echtparen op een psychiatrische polikliniek. Deel II: Voorstel tot een verklaringsmodel. *T. Psychiatr.* 18, 355-363.
- Douma, W. H., (1975) Het gezin tussen verleden en toekomst. *Med. Landbouwhogeschool Wageningen*. 75-9 Veenman en Zonen B.V., Wageningen.
- Eysenck, H. J., en G. Wilson, (1976) *Know your own personality*, Pelican Books, Penguin, Harmondsworth.
- Gove, W. R., (1972) The relationship between sex roles, marital status and mental illness. *Social Forces* 51, 34-44.
- Hicks, M. W., en M. Platt, (1970) Marital Happiness and Stability: A review of the research in the sixties. *J. Marr. and the Fam.*, 32, 553-574.
- Humphrey, M., (1975) The effect of children upon the marriage relationship. *Brit. J. Med. Psychol.*, 48, 273-279.
- Kampen, D. van, (1976) Het persoonlijkheidsmodel van Eysenck, *Intermediair*, 12, no. 13, 51-55.
- Kerckhoff, A. C., en K. E. Davis, (1962) Value consensus and need com-

- plementarity in mate selection. *Am. Soc. rev.*, 27, 295-303.
- Kooy, G. A., (1969) *Het huwelijk in Nederland*. Spectrum, Utrecht.
- Locke, H. J., en K. M. Wallace, (1959) Short Marital Adjustment and Prediction Tests: Their reliability and validity. *Marr. and Fam. Liv.*, 21, 251-255.
- Miller, B. C., (1976) A multivariate development model of marital satisfaction. *J. Marr. and the Fam.*, 38, 643-658.
- Murstein, B. I., (1973) Perceived congruence among premarital couples as a function of neuroticism. *J. Abn. Psychol.*, 81, 22-26.
- Rollins, B. C., en H. Feldman, (1970) Marital satisfaction over the family life cycle. *J. Marr. Fam.*, 32, 20-28.
- Tharp, R. G., (1963) Psychological patterning in marriage. *Psychol. Bull.*, 60, 97-117.
- Vandenberg, S. G., (1972) Assortative mating, or who marries whom? *Behavior Genetics*, 2, 127-157.
- Wilde, G. J. S., (1963) *Neurotische labiliteit gemeten volgens de vragenlijst methode*, F. v. Rossen, Amsterdam.
- Winch, R. F., (1958) *Mate-selection: a study of complementary needs*. Harper N.Y.